

**ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МУЗЕЙЛАР ФОНДИ АҲВОЛИ ВА
САҚЛАНАЁТГАН АСОРИ-АТИҚАЛАРНИНГ ИЛМИЙ-МАЪРИФИЙ
АҲАМИЯТИ.**

“МУЗЕЙЛАР-ТАРИХ ВА БУГУННИБОҒЛОВЧИ ЖОНЛИ КЎПРИКДИР”.

Бегмурадова Муқаддамхон Қосимовна

Тошкент вилояти Маданий мерос бошқармаси

Бош мутахассиси.

Ҳар бир миллат юксалиш сари юз тутар экан, албатта тарихий тажрибага суянади. Йиллар тилсими, асрлар довоида бизнинг битмас-туганмас тарихимиз, бой маданиятимиз, урф-одат ва анъаналаримиз яширин. Инсониятга маълум ва номаълум бўлган авлод-аждодларимизнинг ҳаёт тилсимини ўрганиш, излаш ҳамда уларни келажак ворисларимизга етказиб бериш ҳар биримизнинг чин инсонийлик бурчимиздир. Бу олийжаноб ва устивор вазифаларни амалга оширишда инсон омили ва унинг яратувчанлиги алоҳида аҳамият касб этади. Тараққиёт бешигини буюк тарих билан жонлантириб уни абадиятга муҳрлашда музейларнинг ўрни бекиёсдир.

Музей-(юнонча сўздан олинган бўлиб, музаларга бағишланган жой) музей ашёлари ва коллекцияларини сақлаш, ўрганиш ҳамда оммага намойиш этиш учун мулкдор томонидан ташкил этилган доимий фаолият юритувчи нотижорат маданият муассасаси бўлиб, музейларнинг тарихи ва ижтимоий вазифалари, музей ишининг назарияси ва услубиёти музейшунослик ёки музеология фанлари ўргатади. Республикамиз ҳамда дунёнинг барча музейларида халқларнинг бой маданий мероси, уларнинг инсоният тарихидаги ўрни, тараққиёт босқичларини ҳаққоний акс эттириш ҳамда замонавий ривожланиш истиқболларини чуқур ўрганиб, миллий ғояларига мос ва ҳос равишда экспозициялар яратиш орқали маҳаллий ва хорижий сайёҳлар онгида тарихимизнинг турли даврларига оид бўлган асори-атиқалар билан кенг таништириш ҳамда музейларда сақланаётган ноёб экспонатлар орқали халқ онгида умумбашарий кадриятларга, бой миллий маданий меросимизга ҳурмат-эҳтиром, Ватанимизнинг буюк келажакига етук ишонч туйғулуруни тарбиялаш устивор вазифа сифатида туради.

Музей ашёлари сифати ёки алоҳида белгилари жамият манфаатлари учун сақлаш, ўрганиш ва оммага намоеън этиш зарурати мужассам бўлган маданий бойликдир. Музей ашёларини сақлаш ва уларни бир неча йиллар давомида маънавий кадриятларни юксалтиришда ёшларга ўрнак ва намуна сифатида мерос қилмоғимиз зарур. Ашёларни бир неча йил ва асрлар давомида сақлашда маҳсус жиҳозланган музей захирахоналарининг ўрни бекиёсдир. Музей фонд (Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий турган музей ашёлари ва музей коллекциялари мажмуи)ларида сақланаётган экспонатлар музей тўпламини ташкил этади. Музей томонидан доимий сақлаш учун қабул қилинган тарих ва бугунги тараққиётнинг барча даврларига оид

экспонатлар музей фондларида сақланади. Фондларда сақланаётган, кирим китобига киритилган экспонатлар сонини мунтазам равишда бойитиб бориш, музей ашёлари ва коллекцияларини ҳисобга олиш, сақлаш, таъмирлаш ва улардан фойдаланишда фонд сақлаш хоналари мукамал даражада бўлиши лозим. Музей фондлари асосий, илмий-кўмакчи ва хом -ашё фондларига бўлинади.

1. Музейларнинг асосий фондлари таркибига тарихий йўналишдаги жаҳон халқлари тарихининг турли даврларини, улкан тарихий воқеаларни, ўзбек давлатчилиги ривожланиш босқичлари тарихини ўзида акс эттирган ашёлар ва коллекциялар, шу жумладан: моддий ёдгорликлар, таъсвирий санъат намуналари, киноматериаллар, фонограмма ёзувлари, ёзма ёдгорликлар, моддий ёдгорликлар, кино, видео, фото материаллари ташкил этади.

2. Музейнинг илмий-кўмакчи фондига қуйидагилар киради: музей ашёларини йиғиш, ўрганиш ва намойиш этиш учун тайёрланган экспонатлар фото нусхалар, қуйиб олинган нусхалар, муляжлар, макетлар, ёдгорликларнинг қайта тикланган кўринишидаги хариталар, диорамалар, чизмалар, схемалар ва тархлар, тез бузилдадиган ва вақти -вақти билан алмаштириб туриладиган хом-ашё ва материаллар, табиат ҳодисаларини намойиш этиш учун ёрдам берадиган айрим табиий буюмлар ўрин олади. Илмий-кўмакчи фонддаги баъзи бир экспонатлар асосий фондга ўтказилиши мумкин.

3. Музейнинг хом-ашё фондига музей лабораториясида тадқиқот ўтказиш ёки маҳсус химявий моддалар яратиш учун органик моддалар.илмий экспидитцияларда йиғилган турли фрагмент ва ҳайвон терилари киради.

Йиллар давомида музей фондларини бойитиб бориш масаласи устувор вазифа сифатида туради. Фондлар таркибига кирган асори-атикалар асосан археологик тадқиқотлар, илмий изланишлар, турли хил экспидитциялар ўтказиш натижасида топилган бўлсада улар устида илмий тадқиқотлар олиб бориш масаласи ҳанузгача оқсоқлигича қолмоқда. Ундан ташқари бугунги замонавий дунёнинг глобаллашуви жараёнлари ҳамда фан-техника ютуқларини ўзида мужассам этган тараққиётнинг турли даврларини ўзида жамлаган турфа йўналишдаги экспонатлар музейлар фондлари ва кўргазма залларидан ўрин олган. Менинг фикримча, баъзи бир экспонатлар музей заҳирахонасига кирим қилиб киритилгандан бошлаб ҳеч қачон қизиқувчининг қўлига тушмаганлиги ёки кўргазма залларида намойишга қўйилмаганлиги музейшуносларнинг энг катта мағлубиятидир. Музейларда фаолият юритаётган илмий ходимлар ўзларининг бўлимларига оид бўлган экспонатларни ўрганиб чиқиши, илмий тавсифларни ёзишда юқори савиядаги асосларга таяниши, ёш олимлар, ёш изланувчилар ва соҳага янги кириб келаётган ёшларни кўпроқ жалб этишлари лозим. Ундан ташқари илмий ижод муҳитини ривожлантиришда устоз шогирд анъаналарига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Фондларда сақланаётган экспонатларни сақланиш даражасига алоҳида эътибор бериш, барча сақлаш жойлари учун жавонлар, стиллажлар, витриналар етарли даражада бўлиши, музей ашёлари ва

коллекцияларининг узоқ йиллар бут асраш, ёдгорликларни емирилишдан, касалланишдан, ўғирланиш ҳамда бузилишдан ҳимоя қилиш, уларни ўрганиш, намоёниш этиш ва оммалаштириш учун қулай шароитлар яратиш лозим. Ундан ташқари музей заҳирахоналарида экспонатларни тўғри сақланишига кафолат берувчи бинонинг умумий ҳолати тўғри келиши, иситиш ва совутиш тизими етарли бўлиши, шамоллатиш ҳолати яхши бўлиши, том ва тарновлари ҳолати соз бўлгандагина ичкаридаги намлик муҳити қониқарли аҳволда бўлишига алоҳида эътибор қаратилиш лозим. Ҳар бир заҳирахоналарда ва кўрғазма залларида углекислотали яъни куруқ ўт ўчиргичлар бўлиши шарт. Заҳирахоналарнинг баландлиги 7 м.дан кам бўлмаслиги, эшиклари металлдан ясалган герметик беркитиладиган, девор ва жиҳозлар ёнғинга чидамли материаллар билан ўралган бўлиши, экспонатлар ҳимояланган бўлиши лозим. Турли хилдаги экспонатларни сақлашга мўлжалланган хона ва уларни сақлашга мослаштирилган бўлиши, экспонат сақланган жавон эшиклари ёпилмаслиги, жиҳозлар вақти-вақти билан зарарсизлантирувчи воситалар билан ишлов бериб турилиши лозим. Турли хил экспонатлар битта хонада сақланганида ҳаво ҳарорати 18+1 градус атрофида, нисбий намликнинг юқори миқдори 55%+5% бўлиши керак. Республикаимизнинг баъзи бир худудларидаги музей фондларида экспонатларни юқори даражада сақлаш учун етарли даражада имконият йўқлигини инобатга олганимизда бир-бирига яқин бўлган экспонатларни қўйидаги тартибда жойлаштириш мумкин.

1.Металл, шиша, ганч ва гипсдан ишланган буюмларни куруқ хоналарда.

2.Мармар, оҳактош, сопол ва чинниларни намлик юқори бўлган хоналарда.

3.Археологик топилмалар учун ўта куруқ хона ажратилиши.

4.Қалайдан ясалган ашёлар, формалинли перепаратлар паст ҳароратли хоналарда.

5.Фото материаллар ўртача намликда.

6.Қимматбаҳо ва ярим қимматбаҳо тошлар ҳамда қаҳрабодан ясалган буюмлар иситилмайдиган хоналарда паст ҳароратда сақланиши лозим.

Алоҳида айтиб ўтиш жоизки, музей ашёлари ва коллекциялари сақланадиган барча хоналар шамоллатиб турилиши мақсадга мувофиқ бўлиб, шамоллатиш орқали нисбий намликни бир хилликда ушлаб туришга эришилади. Музей ашёлари ва музей коллекциялари ясалган материал эскиришининг асосий сабабларидан бири ёруғлик нури бўлиб, айниқса, табиий ёруғлик юқори бўлса музей ашёлари ва музей коллекцияларининг рангги ўчиши ва материалларнинг емирилиши кузатилади. Қуёш нурининг барча материалларга, органик моддаларга, шунингдек, қимматбаҳо ва ярим қимматбаҳо тошларга, минералларга ва рангли шишаларга тўғридан-тўғри тушишига йўл қўймаслик лозим. Китоблар, графиканинг барча турлари, қўлёзмалар, фотосуратлар, газмоллар, ботаник ва зоологик коллекциялар, чарм ашёлар сақлашда эҳтиёткорлик талаб этилади. Хоналарни 50-75 люкс атрофида ёритилиш талаб этилади. Мойбўёқ, темпера ишланган сурьатлар ва суяқдан ясалган предметларни

сақлаш учун кундузи ҳам доимий табиий ёки суний ёруғлик талаб этилади. Ёруғлик кам бўлса ашёнинг устки қисми ва пардози қораяди, суяк сарғаяди. Фондда сақланаётган ашёларнинг қўпчилигини ёғоч қўнғизи, қуя, ёғоч кемирувчи, терихўр, мюмбир қўнғиз, пашша, бит каби ҳашоротлар емиради. Ҳашоротлар шиша, металл, ойна ва сополдан ташқари барча турдаги коллекцияларни емиради. Экспонатларни сақлашни ҳолатини кўздан кечирилганда асосий эътиборни чармдан ясалган ашёларга, рангли қаламда чизилган суръатларга, фото ва қоғоз материалларга, шунингдек, қора ва рангли металл буюмларга ҳамда археология материалларига қаратиш керак. Захираҳоналарда рангтаъсвир асарларини сақлаш бир неча усулларда ташкил этилиш мумкин. Деворга осиб сақлаш, тўсқич ёки шитларга осиб сақлаш, стеллажларда сақлаш, малбертларга қўйиб сақлаш, таҳланган ҳолда вақтинчалик сақлаш, ғалтакка ўраб сақлаш усулларида фойдаланса мақсадга мувофиқ. Газламалар материалга (шойи, жун, ип-газлама ва ва бошқа) қараб, ёпиқ жавонларда, кийим-бошга мўлжалланган жойларда сандиқ ва қутиларда сақланади. Суяк ашёлари чанг ўтмайдиган витриналарда сақланади. Асосий эътиборни акварел бўёқларда миниатюралар ишланган фил суяқларига қаратиш лозим. Суяқларни хўл латта билан артиш мумкин эмас. Фақатгина таъмирчи уста таъмирлаши мумкин. Ёғочдан ишланган хайкаллар, катта ҳажмдаги нақшли қутичалар, чархлар ва шу каби буюмлар пластик ёки линолеум билан қопланган стеллаж ва точкаларда сақланади. Унча катта бўлмаган анжомлар, идишлар, ўйинчоқ ва бошқа нарсалар витринада сақланади. Садаф, металл, суяк ва турли қимматбаҳо ёғочдан йиғма нақшлар бериб безатилган ашёларнинг жойини ўзгартиришда эҳтиёткорлик талаб этилади. Чинни, фаянс ва сопол тарелкаларни тик ҳолда маҳсус бўлинмали ёғоч идишларида сақланади. Сопол ва бошқа шиша идишлар орасига бошва идишлар қўйилиши тақиқланади. Чинни ва фаянсни спирт аралаштирилган илиқ сувда майин доқа билан артилса узоқ йиллар ўз жоловини йўқотмайди. Шиша буюмларни сув билан ювилмайди. Сув шиша таркибидаги тузларни эритиб юборади. Ўрта ва катта ҳажмдаги гипс, оҳактош, мрамар хайкаллар ғилофга ўралган ҳолда сақланади. Ғилофлар микалент қоғоз ёки пишиқ матодан тикилади. Матодан тикилган ғилофларни тез-тез ювиш, қоғоз ғилофларни эса алмаштириб туриш керак бўлади. Тошлар мрамар, гранит, базальт, кварцит каби тошларни бир йилда бир марта ювиш талаб этилади. Нумизматика ашёлари (тангалар, медаллар, орденлар, турли нишонлар ва б.) ясси тортмалар билан жиҳозланган жавонларда сақланади. Тортманинг баландлиги 3-5 см бўлади. Кумуш ашёлар турган жавонлар ва витриналар тагига шойи тўшаллади. Тўшашадан аввал шойини қўрғошиннинг нордон-сиркали 10%ли эритмасида шимдирилиб, қуригач дазмолланади. Металл ашёлар билан ишлашда ипдан тўқилган қўлқоп кийиб олиш тавсия этилади. Кинотасмалар темирдан ишланган маҳсус қутиларда, овоз ёзилган тасмалар маҳсус картон қутиларда сақланади. Фото негативлар маҳсус қопқоқли қутича ёки каталог тортмасида сақлаш мақсадга мувофиқ. Ботаник экспонатлар сирасига гербарийлар, ботаник

гуруҳлар, суоқ перепаратлар, дарахт турларининг намуналари кириб улар оила ва типига қараб тизимлаштирилади ва алоҳида муқовали папкаларда тўпланади. Зоологик материалларни консервациялаш усулига кўра икки гуруҳга ажратиш мумкин. Консервацияловчи суоқликлар спирт ва формалин да сақланадиган перепаратлар улар жумласига балиқлар, сувда ва қуруқликда яшовчилар, судралиб юривчилар, майда сут эмизувчилар киради. Қуруқ объектлар гуруҳига эса тулумлар, терилар, нимталар, скелет ва бошқа суяклар, тухумлар, қушлар уяси, умурткасиз жониворлар (моллюскалар, чиғаноқлар, қуритилган игнатериликлар) коллекциялари киради. Мўйнали ҳайвон терилари жавонларга осилган ҳолда сақланади. Қушлар ва сут эмизувчиларнинг тулумлари маҳсус сандиқларда сақланиши керак.

Музей фондларида сақланадиган экспонатларни кўп йиллар сифатли сақланиши, реставрация ишларини ташкил этиш, таъмирлаш устахоналари, таъмирлаш жиҳозлари ҳамда таъмирчи усталарни мунтазам равишда малакасини ошириб бориш талаб этилади. Таъмирлаш кенгаши назорати остида ҳар бир экспонатнинг ҳолати ва тамирга муҳтожлари ҳақида хулосалар тақдим этиб бориш ва музейда таъмирлаш тизими ва фондда сақланаётган экспонатларнинг йиллар давомида миллатимизнинг юзи сифатида асраш бу соҳага тажрибали, етарли малакага эга бўлган кадрларни тайёрламоғимиз давр талабидир. Захираҳоналарда ашёларни сақлаш, таъмирлаш, бутлаш, реставрация қилиш жараёнларида киши ўзи билмаган ҳолда экспонат тарихи ва нима учун ишлатилганлиги, қайси давр ва маданиятга оидлиги ҳамда бугунги кундаги аҳамиятига нигоҳ ташлайди. Илм ўрганишга, реставрация сирларини билишга интилади. Ўз-ўзидан бу ходимлар ўртасида илиқ муносабатлар ва маънавий муҳит яхшиланади. Демакки, ҳар бир ҳатти-ҳаракатимиз замирида инсон омили турар экан музейшунослик соҳасида ҳам ҳали ўрганилмаган сир синоатлар, илм ва марифат муҳити ётганлигини, айни дамда бу жараёнларни ташкил этиш билан шуғулланиш сизу бизнинг чин инсонийлик бурчимиз эканлигини унутмоғимиз лозим.